

Oponentský posudek disertační práce

Mgr. Jan ODSTRČILÍK,

*Analýza dvou latinských překladů Husovy České nedělní postily v rkp.
Brno, Moravská zemská knihovna, Mk 56 a Mk 91 a jejich částečná edice,*

Filozofická fakulta UK, Praha 2015,
286 stran (číslováno LXXXVI + 193 s.)

Disertační práce Jana Odstrčilíka je věnována pozoruhodnému prameni. Jedno ze stěžejních staročeských děl Jana Husa, Česká nedělní postila, bylo ještě v 15. století dvakrát přeloženo do latiny. Zatímco pro překlad v opačném směru, z latiny do češtiny, máme ze středověku dostatek příkladů, převod staročeského textu do latiny byl spíše výjimečný. Našli bychom ho patrně nejčastěji v oblasti úředních dokumentů a jiných pragmatických písemností, tedy u textů jiného charakteru a mnohem menšího rozsahu. Nejen z tohoto důvodu však latinské překlady České postily budí otázky. Podnětem k bádání je i skutečnost, že překlad obsahuje překvapivé množství českých slov, a to na místech, kde na první pohled nemají co dělat. Jan Odstrčilík si proto položil otázku, proč byl vůbec překlad Postily v českém prostředí třeba a k čemu měl sloužit.

Na úvod práce je coby kapitola 1 zařazen výklad o originálním znění České postily v kontextu Husova díla a v pohledu novodobých historiků a filologů. V přehledu Husova kazatelského díla autor překvapivě po prvních dvou postilách ve výčtu přechází rovnou k poslední latinské postile, aniž by zmínil další Husovy kazatelské sbírky, přestože by pro typologii postil vzhledem k jejich původu a funkci nebyly bez zajímavosti. Paleta možností, které mohly mít vliv i na jazykovou podobu kázání, byla totiž značná. Je to patrné i v následující kapitole. Jan Odstrčilík zde stručně představuje dochované latinské překlady Husovy Postily a jejich částí. Podrobněji se pak věnuje dosud známým údajům o obou mikulovských rukopisech, které jsou vlastním předmětem jeho práce. Následující kapitola je pak věnována metodologickým problémům vícejazyčných kázání. Jan Odstrčilík zde referuje výsledky několika zahraničních prací na toto téma. Pro středoevropské prostředí odmítá, že by vícejazyčnost byla dílem reportátora, a soudí, že její původce je třeba hledat mezi kazateli či překladateli. Už zde se dotýká centrálního problému své práce, jímž je hojný výskyt českých slov v latinském překladu Postily. Na s. XVII-XVIII uvažuje, že u textů, které měly sloužit jako podklad k živému kázání, „některá vernakulární slova jsou ponechána v textu proto, aby usnadnila zpětný převod latinského textu přímo do vernakulárního přednesu. Takto však nelze vysvětlit makarónské texty, v nichž kazatel přechází plynule z jednoho jazyka do druhého, a to i na úrovni nejjednodušších slov.“ Vhodný metodický nástroj pro studium přechodu z jednoho jazyka do druhého pak spatřuje v teorii code-switchingu, přičemž stručně přibližuje přístup Herberta Schendela a monografii Carmen M. Kämmererové, věnovanou přímo dvoujazyčným kázáním z 15. století.

Kapitola 4 pojednává o třech kazatelských sbírkách českého původu s bilingvními prvky. Největší pozornost patří nedávno editované sbírce zvané Quadragesimale admontské. Jan Odstrčilík uvádí názor editorek, že jde o text reportovaný, i výhrady recenzentů k této představě. Sám pak přichází s tezí, která předjímá i jeho interpretaci překladu Husovy Postily: že totiž vernakulární pasáže v latinském textu nejsou výsledkem malé jazykové kompetence, ale autorským záměrem ovlivněným skutečností, že Quadragesimale se používalo jako sbírka modelových textů pro kázání v lidovém jazyce. Jedná se podle mého názoru o tezi přesvědčivou a badatelsky produktivní. O poznání stručnější je výklad o Husových Betlémských kázáních, a ještě více pak o postile Michala Poláka – snad proto, že v těchto případech není k dispozici moderní edice, nýbrž jen edice nekritická resp. žádná. Zatímco u

Betlémských kázání se autor kloní k podobné funkci jako v případě Quadragesimale, v případě Polákovy sbírky konstatuje odlišný charakter, aniž by se pokusil o hypotézu ohledně jejího vzniku.

Od páté kapitoly se Jan Odstrčilík již věnuje svému hlavnímu prameni – latinským překladům České postily. Nechává zcela stranou rukopis Mk 56 a zabývá se podrobně překladem obsaženým v kodexu Mk 91. Charakterizuje nejprve grafiku rukopisu a jeho marginálie a snaží se rozlišit chyby jdoucí na vrub překladatele a na vrub písaře. Poté se podrobně věnuje změnám v překladu oproti předloze, a to jak na úrovni struktury celé sbírky (chybějící rejstřík), tak i na úrovni jazykové (stylistické, významové a další posuny). Latinu přitom charakterizuje jako „metajazyk“, kterým je čeština kódována spíše než překládána (s. XLVII). Obě vrstvy analýzy vedou autora k závěru, že v překladu je oproti staročeskému znění posílena funkce kazatelské příručky. Byť s tímto závěrem, podloženým mnoha příklady i statistickými výpočty, souhlasím, kladu si otázku, jak je slučitelný s výše uvedeným citátem ze s. XVIII, podle nějž uživatelské hledisko snadného převodu zpět do češtiny nemůže vysvětlit případy, kdy text „přechází plynule z jednoho jazyka do druhého, a to i na úrovni nejjednodušších slov“ – což je právě příklad překladu v Mk 91.

Závěrečná kapitola pak sleduje obsahové změny oproti originálu. Ukazuje se, že překladatel vypustil nejen všechny Husovy osobní narážky, ale mnohdy i jeho kritiku církve, a naopak přidal pasáže kritizující tábority. Jan Odstrčilík poměrně přesvědčivě odmítá možnost, která se při čtení jednotlivých dokladů zprvu vtírá, totiž že překladatelem byl konzervativní kališník, a klade překlad do katolického prostředí. Hypoteticky jej datuje mezi polovinu 30. a polovinu 40. let 15. století, kdy podle něj byl nejlepší předpoklad pro tvůrčí kontakty utrakvistů a katolíků. Odhlédnu-li od drobných nejasností (není mi např. zřejmé, proč by po kostnickém či basilejském koncilu útoky na církev nebyly aktuální, s. LXIX), jako historika mě mrzí, že tato pasáž má nejstručnější možnou podobu, necituje pražádnou literaturu a nepouští se do zevrubnější kulturněhistorické charakteristiky, kterou by si těsně polipanské období zasloužilo.

Své závěry Jan Odstrčilík shrnuje stručně a jasně, když text v rukopise M 91 charakterizuje jako „latinský překlad České nedělní postily vytvořený katolíkem pro katolické kněží jako modelovou sbírku kázání“ (s. LXX). Srovnáme-li tuto formulku s názory a odhady předchozích autorů – F. M. Bartoše, A. Vidmanové a H. Miškovské (viz s. XIIbis-XIIIbis), je patrné, jak podstatně Jan Odstrčilík k poznání jednoho z překladů České postily přispěl. Hodnocení jeho závěrů je o to snazší, že se kloním k podobným názorům a především k podobnému badatelskému přístupu, který vychází z pragmatiky kazatelského provozu a při jeho rekonstrukci bere v úvahu výsledky studia kazatelství v jiných, zejména románských, ale i germánských zemích, jež může těžit z bohatší pramenné základny a především z mnohem větší badatelské tradice. Ve shodě s J. Odstrčilíkem a na rozdíl od recenzentů Quadragesimale admontského P. Spunara a F. Šmahela (viz s. XXV-XXVI) nepokládám za nemožné, že by při kazatelské performanci docházelo v reálném čase k transformaci mluveného a psaného slova a zároveň k obousměrnému převodu mezi latinou a národním jazykem. Přízpusobení formální a jazykové stránky potřebám kazatelské praxe je pak jediné logické.

Úvodní studie je doprovázena edicí zimní části, tj. prvních dvaceti kázání překladu z rukopisu Mk 91. Protože se jedná o vydání textu, jehož předloha má kritickou edici, a to z jediného rukopisu, odpadla při přípravě této edice kolace i nutnost určovat citáty. Jan Odstrčilík namísto toho podrobně srovnal latinský text s Českou postilou, vyznačil české glosy a vsuvky a v poznámkách uvedl smyslem odlišná znění předlohy. Transkripce je pořízena podle standardních pravidel B. Ryby (snad s výjimkou psaní Christus/Cristus, které není v ediční poznámce komentováno). Při přepisu se editor nicméně zcela nevyvaroval chyb. Jen namátkou na fol. 187r (s. 116-117 disertace) se tuším najdou tři sporná čtení: na prvním řádku *unum quodlibet preceptum* namísto *unum quidque preceptum*, dále *wistrichat* namísto

wistriehat (tj. *vystřiehat*), a snad i upozornění na písařský omyl *in iniquitatem* namísto pouhého *iniquitatem*.

Pro česká slova byla zvolena transliterace, a to po vzoru *Quadragesimale admontského* a v souladu s praxí převažující v latinských edicích. Dávám nicméně k úvaze, zdali by právě u textu, kde čeština hraje takovou roli, nebylo vhodnější staročeské pasáže transkribovat. V transkripci je přirozeně větší podíl interpretace, ale ta by snad nebyla na škodu. Pokud by např. autor transkriboval poněkud tajemné *SMAKAGICZE* (s. 138, srov. s. XXXVI) jako *šmakajíce* či *smakajíce* (předchůdce dnešního „šmatat“), význam slova by ho patrně dovedl k názoru, že celé místo je třeba jinak interpungovat: spojení *loca impudica* totiž nepatří ke slovesu *dilata*, nýbrž právě ke tvaru *šmakajíce*. Ten se tak nevztahuje na uživatele, jenž nemá šmátrat po kazatelně (*Dilata šmakajíce*), nýbrž je pokračováním předchozího výčtu. Celé místo by pak namísto stávajícího:

... LIBEZNYE SIE WYDUCZE, LIBAGICZE et aliomodo tangentes se et amplexantes etc. Dilata loca impudica, SMAKAGICZE. Sed NEMYENYE SIE SKUTE CZNYE DOPUSTITI.

vypadalo následovně:

... LÍBEZNĚ SĚ VIDÚCE, LÍBAJÍCE et aliomodo tangentes se et amplexantes etc. (Dilata!), loca impudica ŠMAKAJÍCE, sed NEMIENIE SĚ SKUTEČNĚ DOPUSTITI.

Pečlivější korektury by si byla zasloužila i úvodní stať. Text nese známky přílišné nepozornosti, překlepy a chyby jsou početné a ruší čtení (kupř. na s. XX a LIII je vždy nejméně sedm chyb). Nejde přitom pouze o překlepy, ale také o chyby gramatické, stylistické či v interpunkci. Bez vady není ani číslování stránek: s. VIII-XII přicházejí dvakrát, chybné jsou i vnitřní odkazy (pozn. 41 a 42). Překlepy se nevyhnuly ani argumentačně významným místům, např. „*prolificat pueros splirutaliter*“ (s. LV; v edici na s. 63 uvedeno správně *spiritualiter*) – a to v pasáži, kde se mluví o chybách středověkého překladatele.

Z dílčích připomínek k textu úvodní studie je možno uvést přehlednutí na s. LIX: *vas ad aquam aptum* není mnohoslovným opisem výrazu *ydria*, nýbrž přesným překladem pasáže „a slove *ydria* orudie k vodě připravené“. Na s. LVI je třeba číst *adventus eterni iudicis*, nikoliv *eternum*, jinak by nedávalo smysl tvrdit, že překladatel si povšiml chybného pádu až u slova *videbitis*. U výrazu „De quo“ na začátku věty (s. LVI) se domnívám, že je možné jej chápat jako dosti obvyklé všeobecné uvození citátu autority („O tom[to tématu]...“), a ne nutně jako chybný rod zájmena. Není mi také jasné, co se míní *reportatorem* na s. XIbis: je snad rukopis reportací? A konečně mě mate, když autor na s. XXXVIII v souvislosti s ubývajícím počtem českých slov tvrdí, že se překlad „postupně proměňuje či zlepšuje“. Není to v rozporu s jeho vlastním závěrem, že přítomnost českých slov není důsledkem překladatelovy neschopnosti, nýbrž záměrným a funkčním rysem překladu? Ostatně nebylo by pak na základě výpočtů uvedených na s. XLIII nutné předpokládat, že překladatel pracoval na přeskáčku?

Za problematický vzhledem k názvu práce (zásady pro vypracování nejsou v SIS k dispozici) považuji zvolený rozsah editované části pramene. Jak řečeno, disertace přináší edici dvaceti kázání z rukopisu Mk 91, tedy zimní část do Květné neděle. O rukopisu Mk 56 se z práce nedozvídáme takřka nic kromě jednoho přeepsaného kázání a informace, že se jedná spíše o adaptaci nežli překlad Postily. To ovšem tvrdila už A. Vidmanová. Jan Odstrčilík nepodal „analýzu dvou latinských překladů“ Postily, jak název slibuje. Vystává otázka, proč namísto zimního běhu Mk 91 v edici raději nevolil sondy do zimní i letní části a také do Mk 56, tak aby se mohl odvážit podloženějších hypotéz o celku překladu, než je tomu např. na s. LVIII, a také o jeho vztahu k „adaptaci“ v druhém rukopise. Formulace předmluvy přitom naznačují, že prepis dalších částí je v pokročilém stadiu. Pokládám za nutné, aby autor

při obhajobě vysvětlil, co ho k této volbě vedlo. Rovněž je třeba litovat, že se Jan Odstrčilík nepustil do aplikace „slibných metodologických přístupů“ (s. VII) teorie code-switchingu. Autor tvrdí, že přepínání mezi jazyky „si vyžádá větší studii“ (s. LX) než je disertace. Střídání jazyků vysvětlil v obecné, programatické rovině, bylo by však zajímavé také zjistit, co vyvolává změnu jazyka na konkrétních místech (triggers).

Další možnou oblastí, kam by se dal výzkum rozšířit, jsou latinské prameny Husovy České postily. Jan Odstrčilík se zmiňuje o Husových výpůjčkách z Viklefa; Hus ale při práci na Postile čerpal i ze svých vlastních latinských postil. To dává možnost porovnat původní latinská znění s latinským překladem. Podobně by bylo možno postupovat u citátů z církevních otců a z Bible. Více než na pomůcky přímo používané při překladu by to možná ukázalo na to, jestli překladatel znal některé citáty nazpaměť, resp. jaké asociativní procesy při tvorbě textů fungovaly. Domnívám se např., že osamocené a z hlediska překladu banální slovo *peccata* uprostřed českého textu (s. L) mohlo mít právě funkci jakéhosi hesla či lemmatu, jež (na rozdíl od českého ekvivalentu) kazateli asociovalo celou zásobu dalších citátů z teologických příruček. Tím se ovšem dostáváme do oblasti historického studia kognitivních funkcí, v bádání dosud málo prověřené; mohla by se nicméně stát dalším námětem na rozpravu při obhajobě.

Práce Jana Odstrčilíka splňuje formální nároky na disertační práce. Autor prokázal schopnost pracovat s nevydanými prameny, využívá relevantní odbornou literaturu včetně recentních cizojazyčných titulů (byť bych osobně uvítal více odkazů v textu) a přináší autonomní badatelské výsledky. Práci proto doporučuji k obhajobě. Závěry, které Jan Odstrčilík formuloval ohledně možné funkce překladu České postily v rukopise Mk 91, považuji za dobře odůvodněné a jeho disertaci za přínosnou i po metodické stránce pro širší oblast studia pozdněstředověkých kazatelských textů. U filologické práce je nicméně obzvláště na škodu, že pokulhává pečlivost finálního zpracování (resp. korektur), a to jak v úvodní studii, tak do jisté míry i v edici. Pokud však kandidát uspokojivě zodpoví výše uvedené připomínky a obhájí v rozpravě přiměřenost svého pojetí „částečné edice“, navrhuji jej hodnotit známkou „prospěl“.

V Praze dne 5. září 2015

Pavel Soukup